

L-ordet

Från murarverktyg till diskursivt tvång

Pia Laskar

L-ordets öden och äventyr skulle kunna inledas i den gåtform antikens skriftställare var så förtjusta i: Till frukost var L-ordet ett par formsakers härstamning, vid mellanmålet ett omdöme som vid lunchen gav vika för ett rus, till middagen en perversitet, vid kvällsfikat en frigörelsehandling och vid supén en tvingande kategori.

Under en pågående forskningsuppgift stötte jag på en anmärkningsvärt tidig svensk användning av "lesbisk kärlek" som term för kvinnors samkönade sexuella handlingar. En översättare av en tysk populärmedicinsk sexhandbok valde att använda termen redan 1865. Vid en snabb titt både i *Svenska Akademiens Ordbok* (SAOB) och *Nationalencyklopedins ordbok* (NE) kunde konstateras att den första svenska förekomsten av lesbisk som benämning för kvinnors samkönade sexuella handlingar där satts till 1904. Översättningen av sexhandboken föregick detta med fyra decennier; vilket väckte mitt intresse för en grundligare undersökning. Hade kanske en direktöversättning från tyska inspirerat denna tidiga översättare att använda "lesbisk" istället för "sappfisk" eller "tribadisk" kärlek, som var de beteckningar som användes i den svenska samtiden? I avsaknad av det tyska originalet sökte jag i flera tyska uppslagsverk endast för att finna att enligt dem förekom *lesbisch* i Tyskland inte före 1900. Även i jämförelse med engelskans *lesbian* var den svenska användningen av "lesbisk kärlek" mycket tidig. Om nu det tyska originalet inte använt ett ord som översättaren kunde försvenska rakt av, varifrån hade den senare då hämtat sin terminologiska förlaga? Det var frågan som ledde till en resa i europeiska ordböcker i sällskap med en härstamningsterm som så småningom blev ett besvärande begrepp.

På en ö i den egeiska arkipelagen

under Aristoteles tid, började gravörer, murare och stenhuggare använda en mjuk och böjbar linjal av bly. Med denna kunde de ta mått för att sedan framställa formar för gjutning eller för att mejsla ut rundade hörn och kurvor. Denna hantverksuppfinning från ön Lesbos kom i samtiden att benämnas efter dess geografiska härstamning, redskapet kallades lesbisk linjal (den svenska nutida benämningen är kurvlinjal).¹ *Lesbisk* som substantiv och adjektiv knutet till härstamning eller geografisk tillhörighet, tycks ha varit den gängse använd-

ningen under antiken.

Samtidigt som murarna och stenhuggarna från Lesbos, det vill säga de lesbiska hantverkarna (jfr gotländska hantverkare), formade sina kurvor med en lesbisk linjal skrev Sapfo, en lesbisk, det vill säga substantiveringen av en kvinnlig invånare från Lesbos (jfr en gotländska), bröllops-, hyllnings- och kärleksdikter på det versmått som alltsedan dess knutits till henne, den sappfiska metern. Denna har också kallats lesbisk meter (*Lesbiacum metrum*) enligt ett latinskt lexikon från 1865, en term som också förekom på franska (*mètre lesbiaque*), vilket indikerar att versmättet inte alltid knutits till Sapfo som person, men även till hennes hemort.

Den grekiska antiken stod högt i kurs hos romarna. Det latinska *Lesbia* var namnet både på en ädelsten och på den romerske diktaren Catullus kvinnliga musa. Romarna talade också om den lesbiska marmorstenen. Om det är marmor eller ädelstenen som ibland åsyftas med lesbiskt lapis (*Lesbius lapis*), är oklart – kanske är de rentav identiska. Under antiken och senare, talades också om de ”lesbiska böckerna”, *Lesbiaci libri* – tre böcker med argument mot själens odödlighet, som enligt *Totius Latinitatis Lexicon*, sägs härstamma från Aristoteles lärjunge Dicaearchus, hemmahörande på Lesbos.

Den lesbiska linjalen fick Aristoteles, som vistades på Lesbos under en period av sitt liv, att i *Den nichomachiska etiken* ge namn åt ett förhållningssätt, en anpassad bedömning. *Lesbian rule*, engelska för kurvlinjal, användes fortfarande under brittiskt 1600-tal för att beskriva ett mjukt och följsamt sätt att bedöma. I översättning till smidig nutidssvenska skulle *a lesbian rule* ungefär kunna innebära att avge ett lesbiskt omdöme eller en lesbisk bedömning. För att en metafor ska kunna fungera och etableras, krävs att människor är familjära med det konkreta ursprunget till den, dvs. i det här fallet till kurvlinjalen och dess uppgift, eller kanske snarare till *Den nichomachiska etiken*.² Det skulle vara fullkomligt obegripligt i svensk nutid, att komma till ett följsamt *lesbiskt domslut* efter en knivig tvist – men enligt *Oxfords English Dictionary* var bakgrunden inte heller alltid känd av de 1600-tals briter som använde sig av begreppet *lesbian rule*.

Mot slutet av det brittiska 1700-talet hade det lesbiska omdömet lämnat plats för det lesbiska ruset; *lesbian* som substantiv betecknade då ett vin härstammande från Lesbos. Det skulle dröja ytterligare ett sekel, till 1870, innan termen lesbisk i en engelsmans privata dagbok användes för att beteckna samkönad kvinnlig sexuell aktivitet – det är den första noterade engelska förekomsten med sexuella konnotationer. Inte förrän 1890 använde *Billings Medical Dictionary* lesbisk (*lesbian*) i betydelsen kvinnlig homosexualitet. Hellre än lesbisk och lesbisk kärlek brukade brittiska rättsmedicinare före 1890 de folkligt förankrade termerna tribad och tribadism, eller sappfisk respektive sappfism.

Översättningen av den (för mig) okända tyska originaltermen till det svenska ”lesbisk kärlek” gjordes ju från en tysk populärmedicinsk bok. I avsaknad av

det tyska originalet sökte jag på lesb* i flera tyska ordböcker endast för att finna att *lesbisch* i Tyskland inte hade några sexuella konnotationer före 1900. Det fanns överhuvudtaget inga träffar alls, varken till vin eller verktyg. Det tyska adjektivet *lesbisch* för kvinnlig homosexualitet användes inte förrän långt in på 1900-talet, enligt *Dudens* respektive *Kluges* ordböcker. Liksom i engelskan förekom *tribade*, *tribadie* and *tribadismus* på tyska. Om det uppenbarligen inte var en fråga om direktöversättning, var hade då översättaren av den tyska texten till svenska hämtat ”lesbisk kärlek” för att beskriva samkönad kvinnlig sexualitet?

Lesbisk som metafor för kvinnors samkönade kärlek bottnade naturligtvis i läsningen av Sappfos textfragment och det visade sig vara fruktbarare att fråga hur franskan förvaltade arvet från antiken och sina språkliga rötter i latinet. År 1640 dök nämligen den första förekomsten av termen lesbisk i feminin form (*lesbin, de Lesbos*) upp i Frankrike, som beteckning för en kvinnas geografiska härstamning – om vi ska tro *Larousses* franska etymologiska ordbok. Enligt den kunde lesbisk även gälla dialekten som talades på Lesbos och kringliggande övärld under antiken. Mänskorna där talade således lesbiska. För samkönad kvinnlig sexualitet användes även på franska termerna sappfisk respektive tribad, åtminstone till i slutet av 1700-talet. Något lesbiskt vin eller dito linjal tycks inte ha varit i omlopp i Frankrike – om vi ska tro ordböckerna – kanske drack människorna där sitt inhemska vin och använde som svenskarna en kurvlinjal.

Parallellt med härkomstbeteckningen

förekom i Frankrike under 1600-talet också *lesbien* och *lesbin*, ett maskulint substantiv betecknande en mans älsklingsgosse! Inte förrän 1784, stöter vi på den första franska förekomsten av *lesbienne* som feminint adjektiv för kvinnors samkönade sexuella handlingar. Det dröjde till 1867 innan den feminina substantivformen *lesbienne* noterades – vilket innebar att den faktiska utövaren, eller aktören, fick en beteckning i ordboken. Detta inträffade ungefär samtidigt som den första förekomsten av *homosexualität* dök upp i Tyskland. Den franska feminina substantivformen *lesbienne* bryter således igenom samtidigt som den moderna användningen av homosexuell som beteckning för en sexuellt patologiserad kategori börjar användas, för att tala med Michel Foucault.³ Innan hade den kvinnliga utövaren av samkönad sexualitet varit en tribad (en gnuggare), tillfälligt benämnd utifrån sin handling och obelastad av den moderna medicinens patologiska konnotationer. Det är således i franskan vi hittar några av de äldsta utomsvenska användningarna av lesbisk som begrepp för samkönade sexuella begär och handlingar, anmärkningsvärt nog initialt knuten till sexuella handlingar mellan män och gossar. De första lesbiska på franska i betydelsen utövare av samkönad sexualitet var därmed gossar.

Den svenska översättningens användning av ”lesbisk kärlek” för samkönade kvinnliga sexuella handlingar inspirerades sannolikt av det franska adjektivet *lesbienne*, som användes åtminstone sedan fransk upplysningstid. Sappfisk kärlek var långt ifrån okänd bland den bildade europeiska eliten som läste den grekiska skaldens poesi. Den sappfiska metern kunde – som vi sett – också kallas lesbisk meter på både latin och franska. Det synekdochiska steget från sappfisk till lesbisk kärlek kan på liknande sätt inte heller ha varit särskilt långt.

Termer för härkomstdefinition av invånare från Lesbos hade liksom på franska förekommit på svenska. Lesbier (efter latinets *lesbius*) betecknade män, lesbier var även den genusneutrala pluralformen medan lesbisk betecknade en kvinna från ön. Under 1800-talet besjöng svenska diktare lesbiskt vin; Stagnelius skaldade om det 1817 och i Victor Rydbergs *Den siste atenaren* som utkom 1859, beställdes en bägare lesbiskt. Sex år senare (1865), kom så en franskkunnig översättare av tysk medicinsk litteratur, att använda lesbisk som beteckning för abnorm sexualitet kvinnor emellan – ett fynd som korrigerar SAOB:s angivna första förekomst med 39 år.⁴

För att följa L-ordets vidare öden

genom den inledande gåtans senare del, får vi gå från härstamningstermer till lagstiftning och medicinska utsagor om oönskade sexuella handlingar i det moderna samhället. Som förekomsten av *lesbian* i ett engelskt medicinskt lexikon exemplifierar, kom termen mot slutet av 1800-talet att medikaliseras och bli ett begrepp för nya föreställningar om samkönade kvinnliga handlingar. Användningen av just termen lesbisk är sedd i den konstruktivistiska backspegeln kongenial. Termen började tillämpas vid en tidpunkt då den kvinnliga *utövaren* av gnuggningar med andra kvinnor kom att kategoriseras och ges identitet och betydelse utifrån själva *handlingen*, hon blev synonym med sin handling, hon diagnostiserades utifrån sin handling. Via antikens Sappho och hennes ö fick hon också en historia – den lesbiska som patologi tycktes genom en mekanisk association alltid ha funnits.⁵ Efter 1910 användes lesbisk också nedsättande för att beskriva kvinnor som ifrågasatte kvinnors sociala roll eller som klädde sig på ett maskulint sätt.⁶ Det tar tid för en term att etableras, även om lesbisk ibland bryter fram i svenska språket, konkurrerade i slutet av 1800-talet *konträr könsförmimelse*, en annan medikaliseringsterm, med sappfisk och tribadisk kärlek som beteckning för samkönat begär och sexuella handlingar. Vid sekelskiftet 1900 kom även termen homosexualitet i omlopp.⁷

Lesbisk kom efter 1800-talet att förknippas med avvikelse, kriminalitet och fysiska och psykiska avvikelser, med straffansvar och så småningom med hårda och mjuka terapier som korrigeringsinstrument. Glömda var de positiva konnotationerna: den lesbiska linjalen, det lesbiska omdömet och det lesbiska ruset. Under större delen av europeiskt 1900-tal var lesbisk en stigmatiserande

beteckning för en sexuellt abnorm kvinna.

De förtryckande kategoriseringarna blev också ett säte för motstånd av de utdefinierade själva. När länder som Tyskland och Sverige under andra hälften av 1800-talet kriminaliserade samkönad sexualitet ifrågasattes lagen av lagbrytarna.⁸ Även om svensk rättspsykiatri dröjde till 1897 med att börja diagnostisera samkönad (manlig) sexualitet som uttryck för mental undermålighet, tog europeiska reformivrare tillfället i akt att i linje med medikaliseringen hävda att sjuka inte skulle straffas för sitt medfödda lyte. Den medicinska diskursen om homosexualitet som patologi började framgångsrikt användas av en reformrörelse för avkriminalisering. När så småningom homosexualitet och dess kvinnliga inriktning – lesbiskhet – avkriminaliserades i Sverige 1944, skrevs de samkönade sexuella handlingarna istället in i Kungliga Medicinalstyrelsens förteckning över psykiska sjukdomar. lesbisk blev därmed officiellt en sjukdom. Med sjukdomen i ryggen uppvaktade den tidiga homoreformrörelsen reformvänliga läkare och politiker. De använde en försiktighetens strategi för att vinna lika rättigheter – vi är som ni, men homosexuella.⁹

Homofrigörelserörelsen och den lesbiska feministiska rörelsen på 1960- och 70-talen reagerade mot att samkönad sexualitet var patologiserad. Istället för att alliera sig med läkare vände man sig mot psykiatriker och psykologer som medikaliserade lesbiska och bögar. Att ta tillbaka de stigmatiserade beteckningarna ”lesbisk” och ”bög”, blev en politisk strategi. Heterosexualiteten sågs av feministerna som en patriarkal institution som på olika sätt tvingade kvinnor att para ihop sig med män. lesbisk frigörelse och homofrigörelse blev medicinen istället för att söka psykologisk hjälp mot homosexualitet. Lesbiska och bögar ansågs i själva verket vara revoltörer som gjorde motstånd mot sexuellt förtryck och stereotypa könsroller, de förebådade den nya androgyna, sexuellt frigjorda människan bortom den kapitalistiska konsumtionsenheten kärnfamiljen. Nu fick L-ordet nya betydelser som lesbisk kamp, lesbisk front och lesbisk feminism. lesbisk ansågs av politiska lesbianer vara ett feministiskt val som inte nödvändigtvis innebar att ha ”tvångssex” med andra kvinnor, det handlade snarare om att välja att ge sin energi och tid till andra kvinnor istället för att stödja män. Några feminister ifrågasatte dikotomin mellan heterosexuella kvinnor och lesbiska – och förebådade därmed queerteorin som skulle komma ett decennium senare. Andra lesbiska feminister ansåg att termen lesbisk beskrev en sexuell begärriktning – om än en valbar sådan och laddad med samhällsförändrande kraft. Att ”komma ut” som lesbisk eller bög ansågs utmana den heterosexuella institutionen och förebåda den nya emanciperade och sexuellt fria människan.¹⁰

För att förändra L-ordets innebörd användes strategier från amerikansk och europeisk studentrörelse. Socialstyrelsen förvaltade 1979 den officiella lis-

tan på de psykiska patologierna. Riksförbundet för sexuellt likaberättigande (RFSL) ordnade en "kiss-in" på socialstyrelsens trappa mot den psykologiska patologiseringen av samkönad kärlek och sexualitet. Samtidigt bedrevs en sjukskrivningskampanj. Kvinnor respektive män ringde till försäkringskassan och anmälde sig oförmögna till arbetet p.g.a. att de var kära i någon av samma kön.¹¹

Homofrigörelserörelsen framhöll skillnader mellan homo- resp. heterosexuella, i motsats till den äldre reformrörelsens fokus på likheter. Nu skulle lesbianen eller bögen vara stolt över sig själv. Frigörelsestrategin påminner på en språklig nivå om existentialismens. Att göra individuellt motstånd mot den stigmatiserande kategoriseringens konnotationer föreställdes kunna ske genom radikala språkhandlingar. Att högt och offentligt säga *jag är lesbisk* tänktes inte bara förändra personen som uttalade satsen, men även personerna som lyssnade, ty utrymme skapades därmed för dem att göra samma sak. Den lesbiska och homosexuella frigörelsen kan knytas till en allmän feministiskt orienterad student- och vänstervåg som svepte över Nordamerika och Europa under 1960- och 70-talen.¹²

Bögar och lesbiska hade blivit en tydlig identifierbar grupp i samhället. Som urskiljbar homosexuell minoritet i samhället skulle utvecklingen av det politiska arbetet under 1980-talet komma att handla om identitetsförstärkning och rättigheter, snarare än att revolutionär samhällsförändring. Minoritetens arbete för lika rättigheter och tillgång till förmåner handlar om jämställdhetens diskurs och återigen fokuserades likheterna med majoriteten, snarare än skillnaderna – det nya var att orsaken till samkönad sexualitet inte längre hölls fram, det fanns många orsaker, kanske lika många som antalet utövare.

Gåtans sista del: L-ordet som tvingande kategori

Den homosexuella rättighetsrörelsen har sedan det europeiska och nordamerikanska 1980-talet drivit liberala jämställdhetskrav som t.ex. samkönade äktenskap, och sedan 1990-talet rätten att adoptera barn och låta lesbiska inseminera med medicinsk teknologi. Två personer av samma kön ska ha rätt att bilda en konventionell familj. Nya röster har dock påpekat att fokuseringen på likheter innebär att de i förhållande till den vita medelklassens heterosexuella tvåsamhetsnorm alltför avvikande samkönade sexuella praktikerna exkluderas. Rörelsen för likställdhet med normen har lett fram till en motrörelse, den s.k. queerörelsen, som kräver rätten att vara avvikande, ja, som ifrågasätter den heterosexuella normens resp. den *homosexuella* normens giltighet.

Samtidigt används på en akademisk nivå poststrukturalistiska redskap för att utarbeta nya teorier om genus, sexuell identitet och begär. På en teoretisk nivå accepteras inte heterosexuella och homosexuella, eller män och kvinnor,

eller lesbiska och bögar som uppdelningar gjorda utifrån biologiskt givna kategorier. Sexuella identiteter, genus och dessas begärrikningar är i stället något som ständigt skapas och definieras genom sociala och kulturella processer. Isärhållningen och själva uppdelningen av motsatspar som socialt konstruerade kritiserar som reglerande maktordningar. Om kategorin lesbisk har skapats i förtryckande syfte kan den inte användas i frigörande syfte.¹³ L-ordet anses vara en tvingande kategori, en diskursens tvångströja.

Som begrepp med allehanda konnotationer historiskt sett

har L-ordet hamnat långt ifrån den grekiska ön Lesbos. Så besvärande långt ifrån att det går rykten bland lesbiska, eller rättare sagt bland kvinnor som självidentifierar sitt samkönade begär som lesbiskt eller ev. queer, att ön Lesbos lesbiska konnotationer medvetet håller på att suddas ut av turistnäringen. Resor till Lesbos försäljs sedan flera år under namnet Mytilini, namnet på öns huvudort. En förfrågan till Grekiska statens turistbyrå i Stockholm om varför denna praxis har utvecklats, tar snabbt död på ryktet om konspiratorisk mörkläggning. Lesbos eller Lesvos används parallellt med namnet på huvudorten, precis som Thyra, huvudorten på ön Santorini, används parallellt med önamnet vid försäljning av resor dit.¹⁴

Hmm. Tänk om Sapfo levtt och verkat på Santorini...

Ordböcker

Deutsches Wörterbuch, bd. 6, av Jacob och Wilhem Grimm, red. Moriz Heyne, Leipzig 1885.

Duden Band 7. Etymologie. Herkunftswörterbuch der deutschen Sprache. Günther Drosdowski (red.). Mannheim/Wien/Zürich, 1989.

Émile Littré. Dictionnaire de la langue française, bd. 4, Frankrike 2001.

Grand Larousse de la langue française, vol. 7, bd. 4, Paris 1975.

Kluge. Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache, (red.). Elmar Seebold, Berlin/New York 1995.

Latinsk-svensk ordbok, av Axel W. Ahlberg, Nils Lundqvist & Gunnar Sörbom, 2:a uppl., Stockholm 1982.

Latinskt Skol-lexikon (1885), Cavallin, Chr., Stockholm 1920.

Le Robert. Dictionnaire historique de la langue française, Paris/Montreal 1992.

Nationalencyklopedins ordbok, (NE), bd 1 & 2, Höganäs, 1995.

Svenska Akademiens Ordbok, (SAOB), bd. 11 & 15, Lund 1932, 1939.

The Oxford English Dictionary, 2nd edition, vol. 8, 14 & 18, Oxford 1989.

Totius Latinitatis Lexicon av Aegidii Forcellini, redigerad och utökad av Iosepho Furlanetto respektive Vincentii De-Vit, Prati 1865.

Litteratur och övriga källor

- Aristoteles, *Den nikomachiska etiken*, översättning och redigering av Mårten Ringbom, Göteborg 1993.
- D'Emilio, John, "Capitalism and gay identity", i *Powers of desire: the politics of sexuality*, red. Snitow, Ann, Stansell, Christine och Thompson, Sharon, New York 1983.
- Eman, Greger, "Klänningens betydelse för mänsklighetens frigörelse. Om den socialistiska gruppen Röda bögar i Göteborg 1976-78", *Homo i folkhemmet* (2000), (155-175).
- : "1907: det homosexuella genombrottet", *Sympatiens hemlighetsfulla makt. Stockholms homosexuella 1860-1960*, Stockholm 1999, (149-164).
- Eskilsson, Lena, "Modern feminism och kvinnorörelse", *Framstegets arvtagare. Europas idéhistoria. 1900-talet*, red. Runeby, Nils, Stockholm 1998, (223-242).
- For lesbians only: a separatist anthology*, (red.) Hoagland, Sarah L., och Penelope, Julia, London 1988.
- Foucault, Michel, *Viljan att veta. Sexualitetens historia 1*, Uppsala 1980.
- Granholm, Onni, *Kärleken under normal och abnorm form*, Helsingfors 1900.
- Homo i Folkhemmet. Homo- och bisexuella i Sverige 1950-2000*, red. Martin Andreasson, Stockholm 2000.
- Jagose, Annamarie, *Queer Theory: an introduction*. New York 1996.
- Killisch (pseud. för Reuth, O), *Människans fortplantning beroende av båda könens fria vilja*, Stockholm 1865.
- Kulick, Don, "Queer Theory: Vad är det och vad är det bra för?" *lambda nordica*, nr 3-4:96.
- Larsson, Maja, *Den moraliska kroppen. Tolkningar av kön och individualitet i 1800-talets populärmedicin*, diss. idé- och lärdomshistoria, Uppsala 2002.
- Lennerhed, Lena, "Det är rätt att göra uppror!", *Framstegets arvtagare. Europas idéhistoria. 1900-talet*, red. Runeby, Nils, Stockholm 1998, (194-222).
- Lorde, Audre, "Uses of the erotic: the erotic as power", i *Sister outsider: essays and speeches*, New York 1984, (53-59).
- Norton, Rictor, *The myth of the modern homosexual: queer history and the search for cultural unity*, London 1997.
- Oosterhuis, Harry, *Stepchildren of nature: Krafft-Ebing, psychiatry, and the making of sexual identity*, Chicago 2000.
- Pettersson, Stig-Åke, "En svensk homorörelse växer fram. RFSL 1950-2000", i *Homo i Folkhemmet. Homo- och bisexuella i Sverige 1950-2000*, red. Martin Andreasson, Stockholm 2000, (11-35).
- Rich, Adrienne, *Obligatorisk heterosexuallitet och lesbisk existens*, Stockholm 1986.
- Rosenberg, Tiina, *Queerfeministisk agenda*, Stockholm 2002.
- : "Om heteronormativ historiebeteckning" i *Makalösa kvinnor. Könsöverskridare i myt och verklighet*, Borgström, Eva (red.), Stockholm 2002.
- Rydström, Jens, *Sinners and citizens: bestiality and homosexuality in Sweden 1880-1950*, diss. hist. inst., Stockholm 2001.

Silverstolpe, Fredrik, "Paragraf 18:10", *Sympatiens hemlighetsfulla makt.*

Stockholms homosexuella 1860-1960, Stockholm 1999, (69–73).

—: "Benkert var inte läkare. Om den homosexuella kategorins icke-medicinska ursprung på 1800-talet", *lambda nordica*, 3:1, 1997.

Söderström, Göran, "En aktiviströrelse växer fram", *Sympatiens hemlighetsfulla makt. Stockholms homosexuella 1860-1960*, Stockholm 1999, (388–399).

Vincius, Martha, "'They wonder to which sex I belong': the historical roots of the modern lesbian identity", I *The lesbian and gay studies reader*, Ablove, Henry, Barale, Michéle Aina, Halperin, David M. (red), New York/London 1993.

Wittig, Monique, "Straight mind" (1980) *For lesbians only: a separatist anthology*, red. Hoagland, Sarah L., och Penelope, Julia, London 1988.

—: "One is not born a woman" (1981), *For lesbians only: a separatist anthology*, red. Sarah L. Hoagland och Penelope, Julia, London 1988.

Summary

This article examines the conceptual history of the word *lesbian* via a historical journey through dictionaries in Latin, German, French, English and Swedish (see the bibliography). Keeping in mind that there is a discrepancy in the notations of the first occurrences of the term in the dictionaries and about when the word actually started to circulate in a language, we can still make some tentative conclusions using this method. In ancient Greece – and later in European languages – *lesbian* was a term for a person from Lesbos. As the centuries went by, a synecdochic usage of *lesbian* occurred meaning same sex love. It was derived from the readings of the poetry Sappho (the lesbian writer, meaning the writer of Lesbos). During 17th Century France the masculine noun *lesbien* och *lesbin* described the favourite boy of an adult male. This is the first occurrence of "lesbian" as a term for same sex sexuality and can be compared to the first occurrence of *lesbian* in 1784 as a feminine adjective, i.e. as a description of the activity of women involved in same sex sexuality. The first occurrence of the feminine noun *lesbienne* in French is dated 1867, indicating that now a woman practicing same sex sexuality was signified – a signification parallel with the occurrence of "homosexual" as the sign for a (male) person involved in same sex sexuality in Germany. In my own research on sex manuals in Swedish I noticed the first usage of *lesbian* as a concept for sexually pathological women in 1865, in a book translated from German (to be compared to the usage in 1904 in *Svenska Akademiens Ordbok*). The first notation in Billing's English medical dictionary is in 1890. It came into use when women involved in same sex sexual activities began to be categorized and identified by the modern medical science through their temporal sexual activity. Earlier they had usually been named – and probably regarded – after their occasional activities as tribades (rubbers). Naming them *lesbians* a diagnostic was made out of a sexual activity

regarding it as an inherent or acquired pathology. Via Sappho of ancient Greece and her descent from Lesbos, the rubber who relapsed into sin had received a morphology and a history. During most of the 20th century the term lesbian was a medicalized concept of sexual pathology. During and after the era of identity politics in the 1960-1970s of gay liberation and lesbian feminism, *lesbian* became a term for a sexually liberated woman or of "woman identified woman" politics. In post-structuralist sexual theory during and after the 1980s, the concept *lesbian* gradually became a symbol of discursive repression.

Pia Laskar är doktorand i idéhistoria och verksam vid centrum för genusstudier vid Stockholms universitet. Hon slutför f.n. sin avhandling om kön, sexualitet och normalitet i sexhandböcker utgivna på svenska under perioden 1800 – 1920. För abstract och publikationslista, m.m. se www.idehist.su.se/idehist/forskning/laskar.html

Noter

¹ Aristoteles, *Den nikomachiska etiken*, översättning och redigering av Mårten Ringbom (1967), Göteborg 1993, kap 5:10, 154, jfr även not 31.

² Ibid., 154.

³ Foucault, Michel, *Viljan att veta. Sexualitetens historia 1*, Uppsala 1980 (fr. orig. 1976), 57ff. Det pågår en diskussion mellan historiker som menar att en kategori som upplevt sig som homosexuella (även om de använt andra termer) alltid har funnits respektive de som argumenterar för att homosexuella handlingar alltid funnits, medan den homosexuella identiteten utvecklas i samspel med medicinska patologiseringsdiskurser under andra hälften av 1800-talet. Se t.ex. Norton, Rictor, *The myth of the modern homosexual: queer history and the search for cultural unity*, London 1997, som företrädare för det förstnämnda argumentet och för det andra Foucault. För en jämförelse av perspektiven, se Rosenberg, Tiina, "Om heteronormativ historiebeteckning" i *Makalösa kvinnor. Könsöverskridare i myt och verklighet*, Borgström, Eva (red.), Stockholm 2002, 239–244, passim. Se även Vincius, Martha, "'They wonder to which sex I belong': the historical roots of the modern lesbian identity" (432–452), i *The lesbian and gay studies reader*, Ablove, Henry, Barale, Michèle Aina, Halperin, David M. (red.), New York/London 1993.

⁴ Översättningen finns i Killisch (pseud. för Reuth, O.), "praktiserande läkare", *Människans fortplantning beroende av båda könsens fria vilja*, Stockholm 1865, 9. Se vidare min kommande doktorsavhandling, *Sexualitet och njutningens normalitet. Sexhandböcker 1800-1920*.

⁵ Jfr Foucault (1980). För en kritik av Foucault, se hur Harry Oosterhuis modifierar Foucaults diskursiva läsning av kategoriernas uppkomst: även

om sexuella identiteter är kulturellt formade snarare än tecken på biologiska storheter, uppstod identiteterna inte endast p.g.a. rättsläkares och psykiatrikers kategoriseringar, dvs. på en diskursiv nivå. Samhällsförändringar och förändringar i olika gruppers självförståelse utgjorde scenen för kategoriseringarnas tillkomst. I sin undersökning av Richard von Krafft-Ebings korrespondens visar Oosterhuis att kategoriseringen förutsatte att det fanns en grupp människor som upplevde sina sexuella handlingar som essentiella och kontinuerliga, snarare än som tillfälliga och övergående. Oosterhuis, Harry, *Stepchildren of nature: Krafft-Ebing, psychiatry, and the making of sexual identity*, Chicago 2000. 14f, passim. Se även Silfverstolpe, Fredrik, ”Benkert var inte läkare. Om den homosexuella kategorins icke-medicinska ursprung på 1800-talet”, *lambda nordica*, 3:1, 1997.

⁶ Nationalencyklopedins ordbok bd. 2, Höganäs 1996.

⁷ Enligt *Nationalencyklopedins* ordbok, (NE), förekommer ’homosexuell’ sedan 1909. NE, bd 1, Höganäs, 1995. Enligt Svenska Akademiens Ordbok, (SAOB), dyker ’homosexualitet’ upp i tidningen *Arbetet* 1907 med betydelsen könsdriftens riktning mot personer av samma kön. SAOB bd. 11, Lund 1932, H 1128. Maja Larsson har funnit en användning av termen homosexualitet i en text från 1871, beskrivet i *Den moraliska kroppen. Tolkningar av kön och individualitet i 1800-talets populärmedicin*, diss. idé- och lärdomshistoria, Uppsala 2002, 81. Exempelen på diskrepans mellan första förekomst och dess första angivelse i olika härkomstlexikon gör hela denna uppsats ytterst tentativ.

Heterosexualitet finns ej med under uppslagsprefixet hetero- i 1932 års utgåva av SAOB. Enligt Nationalencyklopedins ordbok är första förekomsten av heterosexuell så sen som 1935 (och betecknar människor eller djur vars sexuella intresse riktas mot motsatt kön). NE, bd 1, Höganäs, 1995. Min egen forskning visar år 1900 som första förekomst. ”Vid återinträde uti normala förhållanden återställes äfven med lätthet harmonin uti individens sexuella känslor och han blir en normal heterosexuell könsperson. Dessa fall böra också strängt skiljas ifrån de egentliga parästesierna, hvilka bero på psykiska defekter eller rubbningar uti de nervösa ledningsbanorna.” Onni Granholm, *Kärleken under normal och abnorm form*, Helsingfors 1900, 122.

⁸ I Sverige inkluderades kvinnor implicit i 1864 års genusneutrala strafflag. ”Övar någon med annan person otukt, som emot naturen är, eller övar någon otukt med djur, varde dömd till straffarbete i högst två år’ 18 kap. 10 § strafflagen.” Emellertid dömdes ytterst få kvinnor för samkönade sexuella handlingar fram till avkriminaliseringen 1944.

Citerad efter Rydström, Jens, *Sinners and citizens: bestiality and homosexuality in Sweden 1880-1950*, diss. hist. inst., Stockholm 2001, cit. 39, 48. Om tysk och svensk lagstiftning, se Silverstolpe, Fredrik, "Paragraf 18:10", *Sympatiens hemlighetsfulla makt. Stockholms homosexuella 1860-1960*, Stockholm 1999. Om motstånd från de utdefinierade se Jagose, Annamarie, *Queer Theory: an introduction*. New York, 1996.

- ⁹ Rydström (2001), 156ff. Om reformarbete, se t.ex. Eman, Greger, "1907: det homosexuella genombrottet", spec. 162ff, samt Söderström, Göran, "En aktiviströrelse växer fram, båda i *Sympatiens hemlighetsfulla makt. Stockholms homosexuella 1860-1960*, Stockholm 1999. För reformarbete från 1950 och framåt, se tex. Pettersson, Stig-Åke, "En svensk homorörelse växer fram. RFSL 1950-2000", i *Homo i Folkhemmet. Homo- och bisexuella i Sverige 1950-2000*, red. Martin Andreasson, Stockholm 2000.
- ¹⁰ Jagose (1996), 44-57, se även div. källtexter i *For lesbians only: a separatist anthology*, (red.) Hoagland, Sarah L., och Penelope, Julia, London 1988, samt Rich, Adrienne, *Obligatorisk heterosexualitet och lesbisk existens*, Stockholm 1986 och Eman, Greger, "Klänningens betydelse för mänsklighetens frigörelse. Om den socialistiska gruppen Röda bögar i Göteborg 1976-78", *Homo i folkhemmet* (2000); för en historiematerialistisk analys, se D'Emilio, John, "Capitalism and gay identity", i *Powers of desire: the politics of sexuality*, red. Snitow, Ann, Stansell, Christine och Thompson, Sharon, New York 1983. Lorde, Audre, "Uses of the erotic: the erotic as power", i *Sister outsiders: essays and speeches*, New York 1984; se också Rosenberg, Tiina, *Queerfeministisk agenda*, Stockholm 2002, kap. 1.
- ¹¹ Se bl.a. Pettersson (2000).
- ¹² Wittig, Monique, "Straight mind" (1980) och "One is not born a woman" (1981), båda återtryckta i *For lesbians only* (1988). För kontext se t.ex. Lennerhed, Lena "Det är rätt att göra uppror!" resp. Eskilsson, Lena, "Modern feminism och kvinnorörelse", båda i *Framstegets arvtagare. Europas idéhistoria. 1900-talet*, red. Runeby, Nils, Stockholm 1998.
- ¹³ Jagose (1996), kap. 7, Rosenberg (2002), kap. 2, Kulick, Don "Queer Theory: Vad är det och vad är det bra för?", *lambda nordica*, nr 3-4:96.
- ¹⁴ Telefonsamtal med tjänstekvinna på Grekiska statens turistbyrå den 19 juli, 2003.